

Sz. Bíró Zoltán

Oroszország belpolitikája (2011–2016): autokráciából diktatúrába?¹

A tanulmány az utóbbi fél évtized orosz belpolitikai változásait mutatja be. Az írás első két fejezete elsősorban arra koncentrál, milyen gazdasági, társadalmi és politikai okai voltak a putyini rendszer 2012-es választások utáni represszív fordulatának, ezek során milyen döntéseket hozott és hajtott végre a hatalom, illetve milyen belső támaszai voltak ennek a fordulatnak. A tanulmány harmadik fejezetében a szerző az autokráciából a diktatúra felé haladó orosz politikai rendszer 2016–2018-as választási ciklusra várható folyamatait mutatja be.

Kulcsszavak: Oroszország, Putyin, belpolitika, választások, szabadságjogok, nyilvánosság, büntető törvénykönyv szigorítás, autokrácia

Sz. Bíró Zoltán: *The Russian Federation's Domestic Policy (2011–2016): From Autocracy to Dictatorship?*

The study describes the changes of Russian domestic policy in the past half-decade. The first two chapters of the essay concentrate primarily on the economic, social and political reasons behind the repressive turnaround of the Putin regime after the elections in 2012, also on the decisions that were made and carried out by the government, and the internal support that helped the repressive revolution. In the third part of the paper the author describes the expected processes of the Russian political system from autocracy to dictatorship for the 2016–2018 election cycles.

Keywords: Russia, Putin, domestic politics, elections, liberty rights, publicity, penal law tightening, autocracy

A 2011–2012-es választási ciklus: miért kellett csinálni?

Az orosz gazdaság 2000 és 2008 között a globális energiakonjunktúra Moszkva számára rendkívül kedvező alakulása miatt imponáló, átlagosan évi 7-8%-kal növekedett.² A kormányzat a növekvő bevételeinek köszönhetően ebben az időszakban évről évre csaknem 10-10%-kal tudta a lakosság reáljövedelmét növelni. Ráadásul a jelentősen emelkedő béreket – szemben a kilencvenes évek gyakorlatával – időben fizették ki. Vlagyimir Putyin azt is felismerte, hogy az orosz társadalom többsége leginkább két dolgot vár el az államtól. Egyrészt, hogy legyen erő sugárzó, vagyis mind kifelé, mind befelé teremtsen maga iránt respektust. Másrészt, hogy legyen méltányos, vagyis próbáljon enyhíteni a jelicini korszak-

¹ A tanulmány a KÖFOP 2.1.1-VEKOP-15-2016-00001 „A közszolgáltatás komplex kompetencia, életpálya-program és oktatás technológiai fejlesztése” című projekt keretében készült.

² Валовой внутренний продукт, темпы роста в % к соответствующему периоду предыдущего года (в постоянных ценах), [online]. Forrás: a Független Államok Közösségének Államközi Statisztikai Bizottsága [2016. 11. 01.].

ban kialakult rendkívül jelentős jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségeken. Putyin megpróbált első két elnöki ciklusa idején mindkét elvárásnak megfelelni, és ez többé-kevésbé sikerült is neki. A társadalom elismerte erőfeszítéseit, és már első elnöki periódusának végére nemcsak általánosan elfogadott, de a politikai közösség nagy többsége által támogatott állami vezetővé vált.

A putyini rendszer éveken át – élvezve a társadalom nagy többségének támogatását – „élt és virult”, olyannyira, hogy még az Oroszországot erősen sújtó globális válság sem tudta kikezdeni stabilitását. Hiába esett vissza az orosz gazdaság 2009-ben csaknem 8%-kal, a társadalmi békét és a hatalmi elit helyzetét mindez nem ingatta meg. A kormányzat megőrizte magabiztosságát, és feleslegesen senkit nem zaklatott. Autokrácia volt ez is, de annak visszafogott formája. A rendszer, ahogy ez minden autokrácia sajátja, szigorúan ügyelt arra, hogy komoly politikai kihívója ne legyen. Ha mégis akadt ilyen párt vagy személy, akkor annak felemelkedését minden eszközzel próbálta akadályozni. A választásokat pedig kizárólag arra használta, hogy a politikai közösség megerősítse a már hatalmon lévőket. Annak lehetősége pedig fel sem merülhetett, hogy a választás más, külső csoportok kormányzati helyzetbe kerülését is szolgálhatná. Ugyanakkor a rendszer még nem volt represszív, nem keresett mindenütt ellenségeket. A sajtót sem vegzálta. Nem „gondolta”, hogy annak egészét maga alá kellene gyűrnie. Beérte azzal, hogy a politikailag értékesnek tartott elektronikus médiumokat felügyelje. A központi, az ország egész területén fogható tévécsatornák fontosak voltak számára, miközben a nyomtatott sajtó különösebben nem foglalkoztatta. Miért is foglalkoztatta volna, hiszen a minőségi politikai sajtó négy-öt napilapja alig háromezrezer példányban jelent meg egy olyan országban, ahol szavazati joggal 110 millióan rendelkeznek.

De változtak az idők, és 2010 őszétől a politikai elemzők és közvélemény-kutatók egy része kezdte érzékelni a parlament alsóházában alkotmányozó többséggel rendelkező hatalmpárt népszerűségvesztését. 2011 tavaszán az egyik legtekintélyesebb – és a putyini hatalmi elittel egyáltalán nem ellenséges – elemzőközpont, a *Centr Sztratyegegicseszkih Razrabotok* már azt jelezte, hogy az év végén esedékes Duma-választáson az *Egységes Oroszország* párt nem tudja majd megismételni a 2003-as és a 2007-es – kétharmados többséget hozó – választási eredményét.³ A központ nyilvánosságra hozott elemzése szerint az alkotmányozó többség ismételt eléréséhez ugyanis olyan mélyen kellene a választási folyamatba beavatkozni, hogy az megkérdőjelezné annak tisztaságát és legitimitását. Ezért a jelentés arra figyelmeztette a Kremlt, hogy ne tűzzön ki maga elé elérhetetlen célokat. Az elemzés szerzői akkor még nem tudták, hogy a decemberi választások idején már annak érdekében is drasztikusan be kell majd avatkozni, hogy a hatalmpárt a 450 fős Állami Dumában legalább a mandátumok abszolút többségét megszerezhesse. Ez a beavatkozás a különböző megfigyelői csoportok és szakértői elemzések szerint elérhette a leadott voksok 15-21%-át,

³ Сергей Белановский, Михаил Дмитриев: Политический кризис в России и возможные механизмы его развития, [online], 2011. 03. 28. Forrás: Polit.ru [2016. 11. 01.].

vagysis mintegy 10-14 millió szavazatot kellett a hatalompárthoz „átírányítani”⁴ A Kreml láthatóan későn eszmélt és lassan mérte fel tényleges helyzetét, ezért „kénytelen volt” olyan eszközökhöz folyamodni, amelyeket – legalábbis tömegesen – régóta nem használt. Csakhogy az okostelefonok korában már nem volt olyan egyszerű feladat elrejtteni a választási csalásokat, kiváltképp azok súlyosabb formáit, mint azt korábban lehetett.⁵ A hatalom nem is tudta ezt megtenni. Ennek pedig meglett a következménye: már röviddel a választási eredmények ismertetése után tízezrek vonultak utcára. A december elején kezdődő tiltakozási hullám 2012 elején tovább folytatódott. Mindez meglepte és felkészületlenül érte a Putyin körüli hatalmi elitet. Az akkor történtek ugyan nem roppantották meg a rendszert, de a hatalom eresztékei elkezdtek hangosan „recsegní-ropongni”.

Az oroszországi belpolitika represszív fordulata: 2012 nyara

A Kreml – némi átmeneti tanácstalanság után – 2012 nyarára találta meg a társadalmi tiltakozással és elégedetlenséggel szembeni hatékony módszert. Ez a hatalom részéről – némi leegyszerűsítéssel – egy három elemből álló új politikai magatartás kialakítását és követését jelentette. Kezdetben nehéz volt eldönteni, hogy a „megtalált ellenszer” hatékony lesz-e, és ha igen, akkor meddig bizonyul majd annak. Ám az idő múltával érzékelti lehetett, hogy a tömeges tiltakozási hullám 2012 késő tavaszától kezd kifulladásra. És annak sem mutatkoztak jelei, hogy a nagyvárosi tiltakozók főként politikai természetű követeléseit valamiképpen találkoznának a „vidéki Oroszország” – főként a szociális problémákra érzékeny – potenciális elégedetlenkedőinek igényeivel. Mindebből azonban hiba lenne arra következtetni, hogy a putyini rendszer már akkor tartósan stabilizálni tudta volna helyzetét. Erről akkor még nem volt szó. Arról azonban igen, hogy rátalált egy olyan, több elemből álló politikai magatartásra, amellyel első elbizonytalanodásában meg tudta akadályozni a rendszer szétesését. Ennek első – időben is legkorábban megmutatkozó – eleme a hatalom új keletű populizmusa volt.

Putyin és környezete – bármennyire hihetetlennek tűnik is ez – csak 2012 elejétől kezdett a nehezen, avagy aligha teljesíthető ígéretések politikájához folyamodni. A Duma-választások váratlan eredménye azonban az elnökválasztási kampány finisében arra

⁴ A *The Wall Street Journal* munkatársai a több mint 95 ezer oroszországi szavazóhely eredményeinek számítógépes elemzésével jutottak arra a következtetésre, hogy a leadott voksok 21%-át, vagyis mintegy 14 millió szavazatot „irányították át” a hatalompárthoz. Elemzésük részleteinek ismertetését lásd:

Владимир Моторин: WSJ: на выборах в Госдуму подано 14 млн сомнительных голосов, [online], 2011. 12. 28. Forrás: Vedomosti.ru [2016. 11. 01.]. De nemcsak az amerikai újságírók és kutatók találták vitathatónak a 2011-es Duma-választás hivatalos végeredményét. Hasonló következtetésre jutott több oroszországi elemző is. A legátfogóbb kutatás Szergej Spilkiné, aki *Választási matematika – 2011 c.* tanulmányában meggyőzően mutatta ki, hogy a hatalompárt – a hivatalos 49,34%-os eredménnyel szemben – ténylegesen csak a szavazatok 33, 99%-át szerezte meg. Vagyis ahhoz, hogy az *Egységes Oroszország* párt abszolút többséghez jusson, a számláláskor legkevesebb 10 millió szavazatot kellett „eltéríteni”.

Lásd: Сергей Шпилькин: Математика выборов – 2011, [online], 2011. 12. 20. Forrás: Trv-science.ru [2016. 11. 01.]. Az EBESZ megfigyelőcsoportja is rendkívül kritikusan ítélte meg a választások lebonyolítását. Lásd: Российская Федерация. Выборы в Государственную думу (4 декабря 2011). *Итоговый отчет Миссии по наблюдению за выборами ОБСЕ/БДИПЧ*, [online], 2012. 01. 12. Forrás: EBESZ [2016. 11. 01.].

⁵ A választási csalások konkrét eseteinek részletes leírását lásd: Ирина Берлянд, Марина Ступакова (szerk.): Разгневанные наблюдатели. Фальсификации парламентских выборов глазами очевидцев. Гражданин Наблюдатель. ООО «Новое литературное обозрение», 2012.

kényszerítette Putyint, hogy populista retorikával álljon elő, és ezzel az eszközzel próbáljon politikájának újabb támogatókat szerezni. Ez merőben új és szokatlan fejlemény volt. Korábban ugyanis erre sem az imponáló gazdasági növekedés éveiben – 2000 és 2008 nyara között –, sem a reálbér-emelkedés látványos lelassulásának időszakában – 2009 és 2011 között – nem volt szüksége. Putyin és rendszere ezekben az években populizmus nélkül is népszerű maradt. Ám ez a népszerűség – mindenekelőtt a 2008–2009-ben Oroszországra is lesújtó – globális válság következtében, ha lassan is, de elkezdett csökkenni. Eróziója 2011 tavaszától gyorsult fel, de igazán lendületessé a Putyin és Medvedyev közti „helycsere” szeptember végi bejelentésével vált.⁶ Putyin elnökként történő visszatérésének közzétételét – mind formájában, mind tartalmában – sokan, főképp a nagyvárosok kialakulóban lévő, társadalmilag aktív középrétegei leplezetlenül cinikus döntésnek tartották, valóságos arcucsapásként élték meg. De még ennél is nagyobb csalódást okozott az addigi elnök, Dmitrij Medvedyev magatartása, aki ellenállás nélkül vette tudomásul új helyzetét és fogadta el a neki felkínált szerepet. A „helycsere” bejelentésének időzítése taktikailag is elhibáztoknak bizonyult, hiszen több mint két hónapot adott a közhangulat drámai átalakulását érzékelő ellenzéknek a december elejére kitűzött parlamenti választásokra való felkészülésre. Ez egyben azt is jelentette, hogy az ellenzéknek elég ideje maradt arra, hogy mozgósítsa és felkészítse aktivistáit a várható választási csalások átfogó és meggyőző dokumentálására. Ilyen körülmények között mind a „rendszeren belüli”, mind a „rendszeren kívüli” ellenzék hatékonyan tudta kihasználni a hatalom elbizakodottságát.

Mindez azzal a következménnyel járt, hogy a Kreml hiába uralta az orosz politika hagyományos kampányeszközeit – az úgynevezett adminisztratív erőforrások mozgósító erejétől a kampányfinanszírozás és a politikailag értékes médiumok szigorú felügyeletén át az igazságszolgáltatás szelektív alkalmazásáig –, és hiába alakította át évekkorábban neki tetsző módon mind a párttörvényt, mind a választási szabályokat, csak a választási eredmények durva meghamisításával tudta a mandátumok abszolút többségéhez segíteni a hatalompártot, az *Egységes Oroszországot*. Ebben a nem várt és a hatalom számára felettébb kockázatos helyzetben fordult Putyin első reakcióként a populista retorika felé. Korábban nyilvános szereplései mentesek voltak ettől, fellépéseire sokkal inkább a határozottság és a tárgyyszerűség volt jellemző. Ebbe persze belefértek különböző retorikai trükkök – elhallgatások és a tények ilyen-olyan módon történő torzításai –, ám a nyelvi repertoárból hiányzott a populista elem. A 2011–2012 fordulóján bekövetkező politikai fordulat – a nagyvárosokban élő, viszonylag kicsi, ám annál aktívabb középosztály addig példátlan erejű tiltakozása – volt az, amely arra kényszerítette Putyint, hogy a három hónappal a Duma-választás után esedékes elnökválasztás kampányában – a remélt első

⁶ Медведев предложил Путину баллотироваться в президенты, [online], 2011. 09. 24. Forrás: RIA Novosztyi [2016. 11. 01.].

fordulás győzelemért⁷ – a szociális ígéretések korábban nem használt eszközhöz folyamodják. Akkor még úgy tűnt, hogy mindez csak átmeneti lesz, ám utóbb kiderült, nem ez a helyzet. Az elnök nyilvános szerepléseiből azóta sem tűnt el a populista hang.

A populista retorika mellett a putyini politika másik fontos új elemévé az ellenzék látványos, eszközökben alig-alig válogató megfélemlítése vált, vagyis az az új keletű represzszív fellépés, amelybe belefért a legkomolyabbnak ítélt politikai ellenfelek kriminalizálása is. A parlamenti- és az elnökválasztás közti néhány hónapban még úgy tűnt, hogy a hatalom a társadalmi tiltakozásoknak engedve liberalizáló lépésekbe fog. Még az sem volt kizárható, hogy a választási törvény gyors – a választások tisztaságát és szabadságát garantáló – átalakítása után új, rendkívüli Duma-választást írnak ki, és ezzel próbálják lecsillapítani a nagyvárosi tiltakozókat. Ennek jegyében néhány fontos törvénymódosításra sor is került. Egyrészt jóval egyszerűbbé tették a 2003–2004-es választási ciklus után rendkívül megszigorított pártalapítási feltételeket.⁸ Másrészt lépéseket tettek annak érdekében, hogy helyreállítsák a helyi hatalom vezetőinek – a kormányzóknak, illetve a nemzetiségi területeken az elnököknek – közvetlen választhatóságát. Ennek teljesítése a 2004-es besz-lani túsdráma előtti választási rendhez való visszatérést jelentette volna, vagyis azt, hogy a kormányzókat – a helyi hatalom vezetőit – ezentúl nem az elnök nevezte volna ki, hanem ismét a helyi közösség választotta volna meg. Áprilisban ugyan elfogadták a törvényt,⁹ de egy évvel később a Medvegyev helyére lépő Putyin kezdeményezte, hogy az ország egyes területein – az észak-kaukázusi köztársaságokban – ne az ott élők közössége, hanem a helyi parlament válassza meg a végrehajtó hatalom fejét. Eközben a választási törvény módosítását a Kreml megpróbálta minél tovább halogatni, majd végül egy olyan változatot terjesztett az alsóház elé, amely több fontos pontjában nemcsak a palamenten kívüli, de még a parlamenti ellenzék számára is elfogadhatatlannak bizonyult. A Kreml javaslata szerint a Duma-választások új rendszere helyreállítaná a 2007 előtti vegyes modellt, vagyis a mandátumok felét újra két módon, egyéni jelöltként, illetve pártlistákon lehetne megszerezni. Az utóbbival összefüggésben kezdeményezték a pártok úgynevezett „bekerülési küszöbének” az addigi hétről öt százalékra történő leszállítását.¹⁰ A tervet több vonatkozásban is igyekezett egyszerűbbé tenni mind a pártok, mind az egyéni jelöltek regisztrációjának feltételeit. Ennek ellenére a betervezett javaslat ellen szavazott a Zjurganov vezette kom-

⁷ A hivatalos adatok szerint 65,3%-os részvételi arány mellett Vlagyimir Putyin a leadott szavazatok 63,6%-át kapta meg. Lásd ЦИК обработал 100% протоколов: Путин выиграл выборы с 63,6%, [online], 2012. 03. 05. Forrás: RIA Novosztyi [2016. 11. 01.]. Az eredmény hitelességét azonban – ahogy a néhány hónappal korábban megtartott parlamenti választások esetében is – matematikai modellekre hivatkozva többen megkérdőjelezték. Szergej Spilkin a Putyinra leadott 45,6 millió szavazatból mintegy 9 millióról mutatta ki, hogy azok nagy valószínűséggel „késes eredetűek”. Számításai szerint a tényleges részvételi arány csak 56%-os volt, a Putyinra leadott szavazatok aránya pedig 57,5%. Lásd Цебрей Шпилькин: «Явка опять сработала в пользу одного из кандидатов». Статистический анализ президентских выборов, [online], 2012. 03. 06. Forrás: Gazeta.ru [2016. 11. 01.].

⁸ Федеральный закон от 2 апреля 2012 г. N 28-ФЗ О внесении изменений в Федеральный закон «О политических партиях», [online], 2012. 04. 04. Forrás: Roszsiszkaja Gazeta [2016. 11. 02.].

⁹ Федеральный закон Российской Федерации от 2 мая 2012 г. N 40-ФЗ О внесении изменений в Федеральный закон «Об общих принципах организации законодательных (представительных) и исполнительных органов государственной власти субъектов Российской Федерации» и Федеральный закон «Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации», [online], 2012. 05. 04. Forrás: Roszsiszkaja Gazeta [2016. 11. 02.].

¹⁰ Елизавета Сурначева: Новый закон о думских выборах: инструкция по применению, [online], 2012. 02. 16. Forrás: Republic [2016. 11. 02.].

munista frakció, és a Zsirinovszkij-féle – csak a nevében „liberális demokrata” – képviselőcsoport. A tervezetet a hatalompárt frakciója mellett egyedül a *Méltányos Oroszország* párt képviselői támogatták, de még ők is csak azzal a feltétellel, ha a törvényjavaslatot több ponton módosítják. A Szergej Mironov vezette frakció – többek között – szerette volna elérni, hogy a listás „bekerülési küszöböt” 3%-ra vigyék le, a pártok a választások idejére blokkokat alakíthassanak ki, és így is indulhassanak. Ahhoz is ragaszkodtak, hogy ezen túl valamennyi választóhelyen webkamerák kövessék nyomon a választások menetét, lebonyolításuk körülményeit. Továbbá kezdeményezték, hogy a választócédulákra kerüljön vissza a *protiv vszeh*, vagyis a *mindenki ellen*-rubrika. Ennek helyreállítása ugyanis álláspontjuk szerint garantálná, hogy a választópolgárok mind a parlamenti-, mind az elnökválasztás során az utólagos manipulációktól védve fejezhessék ki elégedetlenségüket a teljes politikai „kínálattal” szemben. Az utóbbival, néhány nappal a parlamenti választások után, még maga az elnök, Dmitrij Medvegyev is egyetértett,¹¹ de végül mégsem került be a módosítások közé, ahogy a párt többi javaslata sem. A választási törvény módosítása körüli vita egyrészt azt jelezte, hogy a hatalompárt – miután érzékelte, hogy a tisztán listás, úgynevezett arányos modellben nem tud alkotmányozó többséghez jutni – kész volt visszatérni a vegyes választási rendszerhez. Másrészt – miután ekkor még abban sem volt biztos, hogy a vegyes modell feltétlenül kétharmados többséghez segíti – abban volt érdekelt, hogy parlamenti ellenfelei minél megosztottabbak legyenek, ezért kész volt könnyíteni a kis pártok versenybe szállásának feltételein is. Mindez azonban – együtt a kormányzóválasztás új szabályával – arra utalt, hogy a hatalom nem érdemi változásokat akart elérni, hanem ígéreteivel és kisebb-nagyobb engedményeivel időt szeretett volna nyerni. Manővereinek tényleges célja nem az ellenzékkel való megegyezés volt, hanem hatalmi helyzetének stabilizálása. Mindennél jobban bizonyították ezt azok a 2012 nyarán meghozott új törvények, illetve törvénymódosítások, amelyek nyilvánvaló célja az ellenzék, de még inkább az ellenzékkel szimpatizáló társadalmi csoportok megfélemlítése volt. Ennek jegyében több fontos törvény elfogadására, illetve módosítására került sor.

Egyfelől – a gyerekek érdekeire hivatkozva – tovább szigorították az internet feletti ellenőrzést.¹² Szakértők már ekkor felhívták a figyelmet arra, hogy ezek a törvényi változtatások nem a kritikus politikai tartalmak korábbiaknál szigorúbb szűrése miatt jelenthetnek majd fenyegetést, hanem azért, mert a különböző automatikus technikai „filterek” rendszerbe illesztésével lelassulhat az adatforgalom. Ez pedig leginkább az egyre szélesebb körben terjedő internetes televíziózás működési feltételeit kezdheti ki. Az oroszországi internetes televíziós piac ugyanis épp ezekben az években indult dinamikus fejlődésnek. Az egyik legszínvonalasabb, interneten „sugárzó” televíziós állomás, az ellenzéki politizálás egyik legfontosabb színterét biztosító *Dozsgy* csatorna adásait ekkor már több mint 15 millióan nézték a 143 millió lakosú Oroszországban. Az erre irányuló aggodalmak azonban, mint utóbb kiderült, alaptalannak bizonyultak. A televíziós csatornák „technikai” tekintetben

¹¹ Медведев не исключил возвращения графы «против всех» в бюллетенях, [online], 2011. 12. 05. Forrás: Forbes [2016. 11. 02.].

¹² Федеральный закон Российской Федерации от 28 июля 2012 г. N139-ФЗ О внесении изменений в Федеральный закон «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию» и отдельные законодательные акты Российской Федерации, [online], 2012. 07. 30. Forrás: Rosziszszkaja Gazeta [2016. 11. 02.].

továbbra is háborítatlanul működhetnek. Ennek ellenére az ellenzék konok gyanakvással figyelte a hatalom minden olyan lépését, amellyel az internet feletti felügyeletét próbálta kiterjeszteni.

Ugyancsak 2012 nyarán döntött a Duma többsége úgy, hogy a rágalmazás tényállását visszavezeti a büntető törvénykönyvbe, miután Medvegyev elnökségének végén kivették onnan.¹³ Putyin beiktatása után azonban újra indokoltnak találták visszaillesztését a hivatalból üldözendő bűncselekmények közé.¹⁴ Ráadásul úgy, hogy az új szabályozás különösen szigorú büntetéssel fenyegeti azokat, akik valamely hatóság vagy állami intézmény sérelmére követik azt el. Jellemző módon feltűnően erős védelmet nyertek a bíróságok. Mindez nem volt meglepő, hiszen az ellenzék évek óta élesen – és egyáltalán nem alaptalanul – bírálta az oroszországi igazságszolgáltatás működését, politikai kiszolgáltatottságát, a végrehajtó hatalomnak való alávetettségét. Az ellenzék e változtatás kapcsán azonnal jelezte, hogy az új szabályozás nem tesz világos és egyértelmű különbséget a véleményalkotás és a rágalmazás között, így a hatalom könnyen visszaélhet az új helyzet kínálta törvényi lehetőséggel.

A Kreml azonban nem érte be ennyivel, és 2012 nyarán a tömeggyűlések és tüntetések lebonyolítását szabályozó törvényt is jelentősen megszigorította.¹⁵ Egyfelől a korábbiaknál jóval bonyolultabbá tette a tüntetések és utcai tiltakozások bejelentésének és jóváhagyásának rendjét, másfelől pedig jelentősen megnövelte a tüntetések szervezésével, illetve lebonyolításával kapcsolatos szabálysértésekért kiszabható büntetési tételeket. A nem engedélyezett demonstráción való részvétel miatt kiszabható addigi 5000 rubelben maximált bírságot – ez a korabeli árfolyamon számolva mintegy 160 dollárnak felelt meg – felemelték 300 ezer rubelre, vagyis hatvanszorosára.¹⁶ A büntetési tétel új felső határa több mint kétmillió forinttal volt egyenértékű. Ezenfelül 20 ezer rubel erejéig a tüntetők abban az esetben is büntethetővé váltak, ha a tiltakozásuk során valamilyen „rendbontást” követtek el.

Súlyos szankció várt volna az elkövetőkre akkor is, ha a demonstráció bejelentésére nem a törvény által megszabott tíznapos határidőt betartva került volna sor és mégis megtartották volna a tüntetést. Ha ezért magánszemély a felelős, büntetése akár 30 ezer rubel is lehet, míg szervezet esetében 200 ezer. A jelentősen megemelt büntetési tételek sokak számára már csak azért is riasztóan hatottak, mert a középosztályhoz tartozás alsó határát a korabeli szociológiai kutatások a havi 20 ezer rubeles jövedelemnél húzták meg. Ilyen jövedelemmel – leszámítva az orosz társadalom leggazdagabb rétegét – ezekben az években

¹³ Федеральный закон Российской Федерации от 7 декабря 2011 г. N420-ФЗ О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и отдельные законодательные акты Российской Федерации, [online], 2011. 12. 09. Forrás: Rossziszskaja Gazeta [2016. 11. 02.].

¹⁴ Lásd: Путин потребовал вернуть статью о клевете в Уголовный кодекс РФ, [online], 2012. 07. 10. Forrás: RIA Novosztyi [2016. 11. 02.]; Клевета вернулась в Уголовный кодекс, [online], 2012. 07. 13. Forrás: Moszkovszkije Novosztyi [2016. 11. 02.].

¹⁵ Федеральный закон Российской Федерации от 8 июня 2012 г. N 65-ФЗ О внесении изменений в Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях и Федеральный закон «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях и пикетированиях», [online], 2011. 06. 09. Forrás: Rossziszskaja Gazeta [2016. 11. 02.].

¹⁶ Lásd a módosított törvény 1. cikkelyének 20.18. pontját.

a lakosság 17-18%-a rendelkezett.¹⁷ Nyilvánvaló, hogy a büntetési tételek radikális mérvű fölemelése épp ennek a leginkább aktivitást mutató középosztálynak a megfélemlítését szolgálta.

A törvénymódosítás további érdekessége volt, hogy az új szabályozás a tüntetések szervezőit és résztvevőit immár nemcsak pénzbeli büntetéssel fenyegette, de azzal is, hogy közmunkára kötelezhetik őket.¹⁸ Ilyen típusú retorziót korábban csak köztörvényes ügyekben szabhattak ki. Most viszont alkalmazása közigazgatási eljárásban is lehetségessé vált, miközben az eljárás alá vont személyt nem védték azok a garanciák, amelyek egyébként a büntetőjogi perekben megillették őket.

Az új szabályozásnak további furcsaságai is akadtak. Többek között az az elem, amely büntethetővé tette a tüntetés szervezőit azokért a szabálysértésekért is, amelyeket a tüntetés során nem ők, hanem a demonstráció résztvevői követtek el.¹⁹

Végül, de nem utolsósorban a törvénymódosítás arra is kitért, hogy az a személy, akinek büntetése – beleértve azt az esetet is, amikor épp egy korábbi tüntetés szervezése, vagy az azon való részvétel miatt szerezte „priuszát” – még nem évült el, nem lehet újabb utcai tiltakozás szervezője, illetve bejelentője.²⁰

A fenti törvénymódosítások miatt az úgynevezett „rendszeren kívüli” ellenzék egyik pártja – az új szabályozás számos elemét alaptörvény-ellenesnek tartva – az alkotmánybírósághoz fordult.²¹ A testület napirendjére vette a beadványt, majd 2013 februárjában már ki is hirdette állásfoglalását. Eszerint a kifogásolt rendkívül magas büntetési tételek önmagukban nem tekinthetők alkotmányellenesnek. Ugyanakkor felhívta a figyelmet arra, hogy a tüntetések kapcsán kiszabható legkisebb bírságok is meghaladják a más szabálysértések esetében kiszabható maximális pénzbüntetések nagyságát. Az alkotmánybíróság ezért felszólította az eljáró hatóságokat arra, hogy amíg a törvényalkotók nem orvosolják ezt a problémát, vagyis amíg nem kerül sor a kifogásolt törvényi helyek módosítására, addig lehetőleg a törvényben meghatározott felső határnál alacsonyabb tételeket szabjanak ki. A testület a közmunka szankcióként történő alkalmazását is helytelenítette arra hivatkozva, hogy az „olyan eszköz, amely a másként gondolkodás elfojtását szolgálja”. Eközben az orosz alkotmánybíróságnak még ahhoz is volt bátorsága, hogy kimondja: ha a tüntetések szervezőit teszik felelőssé az általuk el nem követett szabálysértésekért, az következményeiben korlátozza a szabad gyülekezési jog gyakorlását, következésképpen alkotmányellenes.

¹⁷ A moszkvai Pénzügyi Egyetem szociológiai részlegének (*Департамент социологии Финансового университета при Правительстве РФ*) kutatásai szerint a középosztály 2007-ben az orosz társadalom 12%-át tette ki, míg egy évvel később már 17%-át. A globális válság következményeként arányuk 2009-re 11%-ra esett vissza, ám 2010-ben újra 16%-ra nőtt. A következő három évben 17-18%-ot tett ki részesedésük. Az ukrainai válsággal párhuzamosan arányuk ismét kezdett csökkenni, 2014-ben 14%-ra, a következő évben pedig 13%-ra. Vagyis két év alatt – ahogy a cikk alcíme is hangsúlyozza – 5%-kal lett kisebb az oroszországi középosztály. Lásd: *Состояние – среднее. За два года средний класс в России уменьшился на пять процентов*, [online], 2015. 07. 27. Forrás: *Rossziszskaja Gazeta* [2016. 11. 02.].

¹⁸ Lásd a tüntetések szervezéséről rendelkező módosított törvény 1. cikkelyének 20.18. és 32.13. pontjait.

¹⁹ Lásd a szóban forgó törvény 2. cikkelye 11. pontjának 6. bekezdését.

²⁰ Lásd a szóban forgó törvény 2. cikkelye 5. pontjának 1. bekezdését.

²¹ Lásd: *Закон о шествиях снова дошел до суда. Оппозиция требует признать его неконституционным*, [online], 2013. 01. 11. Forrás: *Kommerszant* [2016. 11. 02.].

A testület ugyanakkor nem szabott határidőt a törvény kifogásolt részeinek módosítására.²² Az Állami Duma alkotmányügyi bizottságának alelnöke azonban röviddel a határozat kihirdetését követően bejelentette, hogy a törvényhozás alsóháza kész megtárgyalni és módosítani a vitatott törvényi helyeket.

A törvénymódosítások ügyével az Európa Tanács Velencei Bizottsága is foglalkozott. Néhány héttel azután, hogy az orosz alkotmánybíróság nyilvánosságra hozta állásfoglalását, a Velencei Bizottság is közreadta mind a törvénymódosítással, mind az alkotmánybírósági határozattal kapcsolatos véleményét. A testület ugyan üdvözölte az alkotmánybíróság által kifejtetteket, de azt is leszögezte, hogy maradtak tisztázatlan kérdések, olyan törvényi helyek, amelyek továbbra sem adnak világos és egyértelmű eligazítást sem a végrehajtó hatalom intézményeinek, sem a tüntetések szervezőinek és résztvevőinek.²³

Hasonlóképpen feltűnést és megütközést keltett az a törvénymódosítás, amely jelentősen szigorított a civil szervezetek működési feltételein. Ezt röviden csak „külföldi ügynök”-törvényként emlegetik, holott ebben az esetben nem egy új törvény elfogadásáról, hanem egy már létező kibővítéséről volt szó.²⁴ A civil szervezetek elleni fellépés Oroszországban nem ezzel a törvénymódosítással kezdődött. Első hullámára még 2005 tavaszán, közvetlenül az ukrainai „narancsos forradalom” után került sor, amikor is újraszabályozták a civil szervezetek és alapítványok bejegyzését, a régieket pedig új eljárásra kötelezték.²⁵ Ezzel párhuzamosan megszigorították pénzügyi forrásaik ellenőrzését is. Minthogy Putyin és politikai környezete mindabban, ami a 2011 végén és 2012 tavaszán megtartott választások nyomán Oroszországban kibontakozott, egy kívülről irányított „színes forradalmat” látott, és mert felfogásukban a posztszovjet térség „színes forradalmi” jelentős részben összekapcsolódtak a külföldről finanszírozott alapítványok politikai aktivitásával, a Kreml újra indokoltnak látta, hogy e szervezetek működési feltételeit megszigorítsa, és társadalmi megítélésüket lerontsa. A 2012 júliusában elfogadott és novemberben hatályba léptetett törvénymódosítás elsődleges célja kétségtelenül a civil szervezetek politikai kompromittálása volt. Ez az új törvény mindazon politikai tevékenységet folytató nem kormányzati szervezeteket, amelyek külföldről anyagi támogatáshoz jutnak, arra kötelezte, hogy „külföldi ügynökként” jegyeztessék be magukat. A rendelkezés széles körben megütközést keltett, mindenekelőtt azért, mert a „politikai tevékenység” fogalmát a törvény rendkívül kiterjesztően határozta meg. Eszerint politikai tevékenységet folytató szervezetnek kell tekinteni minden alapítványt és csoportot – kivéve a pártokat –, amelynek működése „az államhata-

²² Постановление Конституционного суда Российской Федерации от 14 февраля 2013 г. N 4-П по делу о проверке конституционности Федерального закона «О внесении изменений в Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях» и Федеральный закон «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях и пикетированиях» в связи с запросом группы депутатов Государственной Думы и жалобой гражданина Э.В. Савенко, [online], 2013. 02. 27. Forrás: Rossziszszkaja Gazeta [2016. 11. 02.].

²³ Opinion on Federal Law No. 65-FZ of 8 June 2012 of the Russian Federation, [online], 2013. 03. 11. European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Strasbourg [2016. 11. 06.].

²⁴ Федеральный закон Российской Федерации от 20 июля 2012 г. N121-ФЗ «О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в части регулирования деятельности некоммерческих организаций, выполняющих функции иностранного агента», [online], 2012. 07. 23. Forrás: Rossziszszkaja Gazeta [2016. 11. 02.].

²⁵ Az NGO-k elleni fellépés hátterére és történetére vonatkozóan lásd a Human Rights Watch jelentését: Удушающая бюрократия. Государство против независимой гражданской активности. [online], 2008. február. Forrás: Human Rights Watch [2016. 11. 06.].

lom szervei által elfogadott döntések befolyásolására, az állami politika megváltoztatására, a közvélemény ennek érdekében történő átalakítására irányul²⁶. Az ilyen tevékenységet folytató szervezeteknek, amennyiben külföldről bárminemű anyagi támogatáshoz jutnak, az Igazságügyi Minisztérium által kezelt regiszterbe „külföldi ügynökként” be kell jegyeztetniük magukat, s a külföldről származó támogatásokról negyedévenként elszámolást kell benyújtaniuk. De nemcsak ezt a kötelezettséget rója rájuk a törvény. Félévente jelentést kell tenniük a szervezet munkájáról, valamint irányítóinak tevékenységéről is. Az új törvény arra is kötelezte az Oroszországban működő NGO-kat, hogy évente auditáltassák magukat, továbbá, hogy kiadványaikon, hirdeteikben, minden nyilvános szereplésükkor tüntessék fel, hogy „külföldi ügynökként” működnek.²⁷ Mindennek nyilvánvalóan az volt a célja, hogy megbélyegző megnevezésükön túl a rájuk terhelt bürokratikus kötelezettségekkel és kiadásokkal alaposan megnehezítsék működésüket. A rendelkezés mindenképp azokat a civil szervezeteket próbálta megbénítani, illetve szigorú felügyelet alá vonni, amelyek a hatalom számára politikai kockázatot jelentettek. Ezek pedig azok az NGO-k voltak és maradtak, amelyek az állampolgári öntudatoság kialakításán és megerősítésén dolgoztak, az oroszországi emberi jogi helyzet alakulásának nyomon követésétől egészen a választások tisztaságának ellenőrzéséig.

Számos szervezet már a törvény elfogadásakor jelezte, hogy nem hajlandó magát az új szabályozás előírásainak alávetni. Így döntött a választások tisztasága felett őrködő, és az utolsó választási ciklus idején széles körben ismertté vált társaság, a *Golosz* is.²⁸ A választási csalások leleplezésében mutatott aktivitásukat láthatóan nem felejtette el a hatalom, és 2013 áprilisában épp ezt a szervezetet választotta ki első célpontjául az Igazságügyi Minisztérium, amikor fellépett a „külföldi ügynök”-törvény be nem tartóival szemben. A főhatóság – arra hivatkozva, hogy a szervezet nem jelentette be a norvég Helsinki Bizottság által 2012 szeptemberében neki megítélt Szaharov-díjat és a vele járó több mint hétezer eurónyi jutalmat – közölte: feljelentést tesz a *Golosz* ellen. A minisztériumot az sem zavarta, hogy a „külföldi ügynökről” rendelkező törvény csak 2012 novemberében lépett hatályba, így annak érvényessége aligha vonatkozhatott a díj szeptemberi átvételére. Ráadásul a *Golosz* át se vette a díjjal járó juttatást. A szervezet ugyanis már a díj odaítélésekor bejelentette, hogy lemond a díjjal járó pénzről.²⁹ Tette ezt azért, mert szeretne volna elkerülni, hogy tevékenysége bármilyen formában is a „külföldi ügynökökről” szóló törvény hatálya alá essék. A szervezet vezetője a minisztériumi eljárás megindításakor ismételtlen leszögezte, hogy a szervezet sem a norvég Helsinki Bizottság jutalmát, sem más külföldi pénzügyi forrást 2012 novemberétől nem vett igénybe, ilyenhez nem jutott. Ennek ellenére az eljárás megindult, és április 29-én meg is született a bírósági ítélet, amely kimondta, hogy az egyesület köteles a regisztrációba vétel megtagadása miatt 300 ezer rubelt, míg

²⁶ Az idézet a törvény 2. cikkelyének új, 6. pontjában szerepel. Lásd: Федеральный закон Российской Федерации от 20 июля 2012 г. N121-ФЗ «О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в части регулирования деятельности некоммерческих организаций, выполняющих функции иностранного агента», [online], 2012. 07. 23. Forrás: Rossziszskaja Gazeta [2016. 11. 06.].

²⁷ A szóban forgó kiegészítések a törvény 13., 24. és 32. cikkelyében kerültek feltüntetésre.

²⁸ Lásd a Human Rights Watch 2013 áprilisában közreadott jelentését: Разрушительное законодательство. Наступление на гражданское общество в России после мая 2012 года, [online], 2013. 04. 27. Forrás: Human Rights Watch [2016. 11. 06.].

²⁹ Uo.

ügyvezető igazgatója 100 ezer rubelt fizetni.³⁰ A szervezet hiába fellebbezett az ítélet ellen, a fellebbviteli hatóság helyben hagyta az ítéletet; sőt, miután a *Golosz* továbbra sem volt hajlandó külföldi ügynökként bejegyezteni magát, az Igazságügyi Minisztérium június végén elrendelte a szervezet működésének fél évre történő felfüggesztését.

A *Golosz* elleni eljárás része volt annak a 2013 áprilisában indított kampánynak, amely a különböző civil szervezetek, társaságok és alapítványok ismételt – immár az úgynevezett „külföldi ügynök”-törvény előírásainak betartását is ellenőrző –, szigorú vizsgálatára irányult. Ez a kampány olyan vezető német pártok alapítványai által fenntartott oroszországi „fiókszervezetekre” is kiterjedt, amelyek – tekintettel a német–orosz politikai és gazdasági kapcsolatok jelentőségére – hosszú ideje feltűnő körütekintéssel ügyeltek arra, hogy semmilyen oroszországi ellenzéki szervezetet vagy csoportot ne támogassanak.³¹ Ennek ellenére a hatósági kampány őket is érintette. Ez néhány évvel korábban még elképzelhetetlen volt, 2013 tavaszán viszont már megtörténhetett. Az új helyzet még Merkel kancellárt is megszólalásra készítette, aki Putyin április elején tett németországi látogatásakor hangot is adott súlyos aggodalmának.³² Az orosz elnök azzal próbálta mindezt visszautasítani, hogy a több mint hatszáz, Oroszországban működő – külföldi ügynöknek minősülő – civil szervezet csak az utolsó négy hónapban közel egymilliárd dollárnyi támogatáshoz jutott. Ez pedig olyan jelentős összeg – érvelt az ARD-nek adott interjújában az orosz elnök –, amely indokoltá tette pénzügyi forrásaik korábbiaknál szigorúbb ellenőrzését.³³ Putyin állítása azonban pontosításra szorult. Ezt az orosz minőségi politikai sajtó egyik vezető lapja, a *Kommersant* meg is tette, amikor rámutatott arra, hogy az elnök által említett összegnek legfeljebb 10-15%-a jut olyan NGO-khoz, amelyek a civil társadalom szervezésével, öntudatának erősítésével kapcsolatos programot visznek és így – áttételesen – bizonyos politikai kockázatot jelenthetnek a hatalomnak, de semmiképpen sem olyan súlyúakat, amelyek indokoltá tennék ismételt zaklatásukat. A nem kormányzati szervezetek egy része és több ellenzéki közéleti szereplő ugyancsak kétségbe vonta Putyin állításának megalapozottságát.³⁴

Ugyancsak a megfélemlítést szolgálta a hazaárulás és a kémkedés tényállásának újradefiniálása. Az Állami Duma gyorsított ügyrendben 2012. október 3-án fogadta el a büntető törvénykönyv és büntető eljárásrend módosítására vonatkozó javaslatot, amit a Szövetségi Tanács rövid időn belül, már a hónap végén jóvá is hagyott. A törvényt Putyin november 12-én írta alá, és ezzel hatályba is lépett.³⁵ A törvénymódosítás több vo-

³⁰ Ассоциация Голос – первая жертва закона об агентах, [online]. Forrás: Amnesty International [2016. 11. 06.].

³¹ A moszkvai Konrad Adenauer Alapítvány nyilatkozatban adta közre aggodalmát. Lásd: Актуальное заявление пресс-службы Фонда Конрада Аденауэра по поводу событий в России, [online], 2013. 03. 28. Forrás: Konrad-Adenauer-Stiftung [2016. 11. 06.].

³² 31 Меркель намеренна обсудить с Путиным экономику, но и затронет и тему НКО, [online], 2013. 04. 03. Forrás: RIA Novosztyi [2016. 11. 06.]; Меркель вступилась за некоммерческие организации в России, [online], 2013. 04. 08. Forrás: Lenta [2016. 11. 06.].

³³ Интервью немецкой телерадиокомпании ARD, [online], 2013. 04. 05. Forrás: Kreml [2016. 11. 06.]; Иностраннные агенты в Берлине, [online], 2013. 04. 29. Forrás: Radio Szvoboda [2016. 11. 06.].

³⁴ Финансирование НКО: правозащитники не нашли у себя миллиарда Путина, [online] 2013. 04. 09. Forrás: Moszkvai Helsinki Csoport [2016. 11. 06.]; Александр Подрабинек: Это звучит ГОНГО, [online], 2013. 04. 08. Forrás: Grani.ru [2016. 11. 11.].

³⁵ Федеральный закон РФ от 12 ноября 2012 г. № 190-ФЗ «О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и в статью 151 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации», [online], 2012. 11. 14. Forrás: Rossziszka Gazeta [2016. 11. 11.].

natkozásban is megváltoztatta a korábbi szabályozást. Egyrészt kibővítette a hazaárulás elkövetésének lehetséges módjait. Az új norma szerint azt immár „pénzügyi, anyagi-technikai, konzultációs úton és a segítségnyújtás egyéb formáival” egyaránt el lehetett követni. Másrészt a hazaárulás már abban az esetben is büntethetővé vált, ha nemzetközi szervezetek érdekében történt. Korábban ilyen bűncselekményt csak idegen államok javára lehetett elkövetni. Harmadrészt a törvény korábbi változata szerint hazaárulás csak az ország „külső biztonságának kárára” történhetett meg. Az új változat már általánosságban az ország biztonságát említi, vagyis elvileg már abban az esetben is felelősségre lehet vonni bárkit, aki olyan tevékenységet folytat, amely az ország belső biztonságát fenyegeti. Lényegében hasonló szellemben és tartalomban történt a kémkedésre vonatkozó szabályozás átalakítása is. Ezek a változtatások nyilvánvalóan azt a célt szolgálták, hogy az ország állampolgárait elriasszák attól, hogy kapcsolatot tartsanak fenn külföldi állampolgárokkal, nemzetközi szervezetek munkatársaival.

Végül, de nem utolsósorban a represszív politika része volt a hatalomnak az a kísérlete is, amellyel megpróbálta kriminalizálni legveszélyesebbnek ítélt politikai ellenfeleit. Ennek érdekében vagy valamilyen köztörvényes ügyet fabrikált (így járt el a „rendszeren kívüli” ellenzék egyik vezetőjével, a 2011–2012-es tüntetések egyik szervezőjével, Alekszej Navalnijjal),³⁶ vagy vitatható eredetű, titkos videofelvételek nyilvános bemutatásával előbb hangulatot keltett, majd ügyési vizsgálatot indított tömeges rendbontás, idegen hatalmak képviselőivel való együttműködés és hatalomváltás előkészítésének vádjával (így járt el a kommunista pártból kivált, a radikális baloldal új nemzedékét képviselő – Szergej Udalcovval).³⁷ De kriminalizálónak lépett fel azokkal szemben is, akik a „rendszeren belüli” ellenzékhez tartozva kérdőjelezték meg a Duma-választás eredményének hitelességét, és az ilyen körülmények közt felálló alsóház legitimitását. (Ebbe a kategóriába tartozott a *Méltányos Oroszország* párt egyik vezetője, Gennagyij Gudkov, akit gazdasági bűncselek-

³⁶ Az úgynevezett „Kirovlesz”-ügy elindítására még 2011 májusában került sor. A nyomozó hatóságok azonban 2012 áprilisában – bűncselekmény hiányára hivatkozva – lezárták azt. Ám alig telt el két hónap, s a Központi Nyomozó Hatóság arra utasította a helyi nyomozó irodát, hogy indítson ismét vizsgálatot. Az újabb nyomozás eredményeként vádat emeltek Navalnij ellen. Az ügy tárgyalása 2013 tavaszán kezdődött el. Kirov város egyik kerületi bírósága július közepén hozta meg ítéletét. Csalás vádjával Navalnijra öt év letöltendő börtönbüntetést szabtak ki, majd néhány hónappal később a fellebbviteli bíróság az ítéletet felfüggesztett büntetésre módosította. A köztörvényes ügy megítélése a kezdetektől megosztotta mind az orosz társadalmat, mind a jogászokat. Sokan az ügyet egyértelműen koncepciósnak tekintették, amelynek célja Navalnij politikai tevékenységének megakadályozása, míg mások megalapozottnak tartották a vádakot, vagy legalábbis azok egy részét. Navalnij nemzetközi fórum elé vitte az ellene folytatott eljárást. Az Emberi Jogok Európai Bírósága 2016. február 23-án hirdette ki ítéletét, amelyben Navalnijnak adott igazat megállapítva, hogy az orosz igazságszolgáltatás őt és társát olyasmiről ítélte el, amit „nem lehet megkülönböztetni a szokásos vállalkozói tevékenységtől”. Lásd: *Case of Navalnyy and Ofitserov v. Russia*, [online], 2016. 02. 23. Forrás: European Court of Human Rights [2016. 11. 11.].

³⁷ Azok után, hogy az NTV 2012. október 5-én rejtett kamerás felvételeket mutatott be („A tiltakozás anatómiája – 2”) a Baloldali Front koordinátoráról, Szergej Udalcovról, az ügyészség tömeges rendbontás előkészítésének vádjával vizsgálatot indított ellene. A feltehetően titkosszolgálati eszközökkel készített felvételeken Udalcovot látni, aki Minszkben egy lakótelepi lakásban megbeszélést folytat a grúz parlament védelmi és biztonsági ügyekben illetékes bizottságának vezetőjével, valamint Grúzia moldovai konzuljával. Az ellene indított eljárás részleteit lásd: *ДелоУдальцов*, [online], *Gazeta.ru* [2016. 11. 14.].

ménnyel – külföldön bejegyzett vállalkozás tulajdonrészének birtoklásával – vádolva fosztottak meg parlamenti mandátumától.³⁸⁾

A putyini politika harmadik erős támaszát – az új keletű populizmus és a hatalom megfélemlítő, illetve büntető magatartása mellett – az ismételten bőkezű bér- és szociálpolitika jelentette. Ez sem volt előzmény nélküli. 2000 és 2008 között, vagyis azokban az években, amikor az orosz GDP évről évre átlag 7-8%-kal növekedett, a kifizetett bérek és nyugdíjak reálértéke még ennél is gyorsabban, évente mintegy 10%-kal emelkedett. Ennek meg is lett az eredménye. Putyin két elnöki ciklusa alatt az orosz társadalom legszegényebb – az oroszországi szegénységi küszöb alatt élők – csoportja meglehetősen megfeszült. Ám még így is nagyon sokan maradtak. Mindazonáltal a bérek reálértékének csaknem egy évtizeden át tartó látványos növekedése döntő szerepet játszott Putyin széles körű társadalmi elfogadásában.

A társadalmi béke megőrzését Putyin és környezete a globális válság körülményei közt is megpróbálta – többek között – a bérek reálértékének emelésével fenntartani. Ez azt jelentette, hogy az orosz gazdaság növekedési ütemének lassulása, majd recesszióba fordulása idején sem állt le a bérek és nyugdíjak reálértékének növelése. Igaz, annak üteme elkezdett lassulni. 2010-ben, amikor az orosz gazdaság ismételten növekedési pályára állt, és a GDP 4,5%-kal lett nagyobb az előző évinél, a bérek és nyugdíjak reálértéke ezzel megegyező mértékben nőtt. 2011-ben azonban – noha az orosz gazdaság változatlanul növekedni tudott, ezúttal 4,3%-kal – a reálbérek emelkedése váratlanul megtorpant, lényegében stagnált.³⁹ Ilyenre 1999 óta nem volt példa. Nyilván ez a körülmény is közrejátszott a 2011–2012-es választási ciklus eredményeiben. Putyin és környezete – valószínűleg azért is, mert érzékelte a társadalom reakcióját az elmaradt bérnövekedésre – 2012-ben visszatért a GDP-növekedést meghaladó reálbérnövelés politikájához. Hiába lassult tovább az orosz gazdaság, a Kreml – nem alaptalanul – fontos stabilizáló tényezőnek tekintette a gyorsuló bérkiáramlást, és élt is vele.⁴⁰ Mindez nyilván azért történhetett meg, mert a hatalmi elit tudatában volt annak, hogy politikai támaszát mindenekelőtt az a vidéki Oroszország adja, amelynek lakói nagy többségben jövedelmük jelentős részét, vagy teljes egészét az államtól kapják. E széles réteg politikai támogatásának megőrzése a hatalom nézőpontjából eminens érdek volt, kiváltképp abban a helyzetben, amikor egyszer már megtapasztalhatta az állami forrásoktól eloldott nagyvárosi közép- és felsőközéprétegek – már-már lázadászerű – tiltakozását. Már akkor – vagyis 2012 tavaszán – feltételezni lehetett, hogy a következő évek putyini politikája arra irányul majd, hogy megakadályozza a vidéki Oroszország tőle való elfordulását és a városi tiltakozókkal való egymásra találását. Putyin számára ugyanis az igazi kockázatot az jelentette – és jelenti ma is –, ha létrejönne a városi és a vidéki „elégedetlen-

³⁸ Gennagyij Gudkov, a *Méltányos Oroszország* párt parlamenti képviselője – azok után, hogy nyilvánosan bírálta a hatalom választási visszaéléseit – a Kreml célkeresztjébe került. Arra hivatkozva, hogy képviselői státuszával összeférhetetlen üzleti tevékenységet folytat, 2012. szeptember 14-én az Állami Duma hatalompárti többsége megfosztotta mandátumától. Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése élesen elítélte Gudkov kizárását. November elsején a Központi Nyomozó Bizottság bejelentette, hogy a volt parlamenti képviselő tevékenységében semmi törvényellenest nem talált. Az ügy részleteire vonatkozóan lásd: Гудков опротестует решение Госдумы в Верховном суде, [online], 2012. 09. 14. Forrás: Grani.ru [2016. 11. 14.].

³⁹ Lásd: Валовой внутренний продукт, темпы роста в % к соответствующему периоду предыдущего года (в постоянных ценах), [online]. Forrás: A Független Államok Közösségének Államközi Statisztikai Bizottsága [2016. 11. 01.].

⁴⁰ МЭР улучшило прогноз-2012 по росту реальных доходов населения РФ, [online], 2012. 12. 24. Forrás: RIA Novosztij [2016. 11. 04.].

kedők” szövetsége. Ha valamit, ezt mindenképpen szeretne volna és szeretné ma is elke-
rülni. Az azonban már akkor világos volt, hogy ennek teljesítése nem lesz könnyű feladat.
Leginkább azért nem, mert az orosz gazdaság növekedése 2012 tavaszától ismét elkezdett
ütemesen lassulni, aminek eredményeképpen az éves GDP-növekedés 3,5%-ra, míg a kö-
vetkező évi 1,6%-ra esett vissza.⁴¹ Vagyis a jelek már 2012-ben, azaz már jóval az ukrainai
válság előtt arra utaltak, hogy hiába alakulnak magasan a kőolajárak – ekkor még a hor-
dónkénti éves átlagár jócskán 100 dollár feletti volt –, és növekszik lendületesen a belső
fogyasztás, kimerítette tartalékait az a modell, amelynek keretei között 2000 és 2008 nyara
között valósággal szárnyalt az orosz gazdaság. Az új modell körvonalai azonban továbbra
sem látszottak.

A 2016–2018-as választási ciklus: merre tart az orosz politika?

A gazdaság gyengülő teljesítménye – együtt a 2011–2012-es választásokhoz kapcsolódó rö-
vid belpolitikai válsággal – jelentős mértékben rányomta bélyegét Putyin harmadik elnöki
ciklusára. Az elnök és környezete számos eszközt bevetve próbálta megakadályozni, hogy
a 2012-es tavaszi tiltakozásokhoz hasonló helyzet újra létrejöjjön. A már korábban emlí-
tett törvénymódosítások és új törvények mellett rendkívül szigorúan lépett fel a május 6-i
„*Milliók menete*” tiltakozóival szemben. Az úgynevezett „*bolotnoje gyelo*” keretében a több
mint négyszáz letartóztatott tüntetőből mintegy három tucatnyit ítélték többéves letölten-
dő börtönbüntetésre, az ellenzék szerint megalapozatlan vádakra hivatkozva.⁴²

Mindazonáltal a hatalom – a megannyi megfélemlítő intézkedés és ítélet dacára – to-
vábbra is tartott attól, hogy nem tudja korábbi társadalmi elfogadottságát helyreállítani.
Ezért – és mert nem látta, hogy milyen eszközökkel tudná az ország gazdasági növekedé-
sét újraindítani – figyelmének középpontjába a posztszovjet térség geopolitikai újjászerve-
zését állította. Ez a gazdasági együttműködés különböző fázisain át (Vámunió, Eurázsiai
Gazdasági Szövetség) a régió minél teljesebb politikai reintegrálását (Eurázsiai Unió) tűz-
te ki célul. Moszkva terve azonban több komoly politikai akadályba ütközött. Az egyik
az a természetes félelem volt, amit még azoknak az országoknak a vezetői is éreztek, ame-
lyek egyébként készen mutatkoztak az Oroszországgal való kiterjedt együttműködésre.
A két kontinensre kiterjedő ország ugyanis annival nagyobb és erősebb, mint a FÁK-
térség többi állama, hogy a vele való együttműködés tele van előre nem látható kockáza-
tokkal. Több mint beszédes, hogy az Eurázsiai Gazdasági Szövetség alapító dokumentu-
mát belorusz és kazah részről csak azok után voltak hajlandók aláírni, hogy abból kikerült
minden olyan kitétel, amely korlátozta a részes államok politikai szuverenitását.⁴³ Másrészt
komoly akadályt jelentett Ukrajna reintegrációtól való tartózkodása. Ugyanakkor az is vi-
lágos volt, hogy részvétele nélkül minden olyan kísérlet, amely a térség újjászervezésére
irányul, csupán imitáció lehet, már csak azért is, mert Ukrajna – minden gazdasági és poli-

⁴¹ Lásd: Валовой внутренний продукт, темпы роста в % к соответствующему периоду предыдущего года (в постоянных ценах), [online]. Forrás: A Független Államok Közösségének Államközi Statisztikai Bizottsága [2016. 11. 01.].

⁴² Lásd: Доклад Комиссии «Круглого стола 12 декабря» по Общественному расследованию событий 6 мая 2012 года на Болотной площади, [online], 2013. 04. 22. Forrás: Kruglij Sztol 12 Gyekabrja [2016. 11. 14.].

⁴³ Договор о создании Евразийского экономического союза подписан в Астане, [online], 2014. 05. 29. Forrás: RIA Novosztyi [2016. 11. 14.].

tikai problémája ellenére – a FÁK-régió Oroszország utáni legfontosabb állama volt és maradt. Bevonását a reintegrációs folyamatba Moszkva elemi érdekének tekintette. Meg is tett ennek érdekében mindent. Olyannyira, hogy amikor kiderült, hogy politikai és gazdasági eszközökkel képtelen nyugati szomszédját megtartani, az erőszak alkalmazásától sem hátrált meg. Oroszország határozott, katonai eszközöktől sem visszariadó fellépése – miközben tartósan elidegenítette Ukrajnát – kétségtelenül komoly belpolitikai haszonnal járt. A „Krím nas”, vagyis a „miénk a Krím”-politikája sokakat azok közül is Putyin táborába terelt, akik 2012 tavaszán még tüntettek autokratikus, választásokat elcsaló hatalomgyakorlása ellen.

A Kreml Ukrajna kapcsán követett politikája – a Krím-félsziget 2013. márciusi annektálása és a kelet-ukrajnai területek néhány héttel később megkezdett fellázítása – rövid időn belül elszigetelte Moszkvát. A maláj utasszállító gép július 17-i lelövése pedig azzal a következménnyel járt, hogy mind az Egyesült Államok, mind az Európai Unió megszigorította addigi szankciós politikáját. A Putyin környezetét érintő, személyre szabott retorziókkal szemben immár egész ágazatokat vettek célba. Ezek közül a legérzékenyebb veszteségeket a pénzügyi és az energetikai szektor volt kénytelen elszenvedni.⁴⁴ A szankciós politika megszigorodásával csaknem egy időben elindult a kőolaj árának drasztikus zuhanása is. Mindez együttesen azzal a következménnyel járt, hogy az orosz gazdaság 2014-ben már csak 0,7%-os GDP-növekedést tudott elkönyvelni, vagyis teljesítménye lényegében stagnált. Ráadásul a kedvezőtlen külső körülmények csak az év második felétől jelentkeztek, ám ez is elég volt ahhoz, hogy a gazdaság növekedése leálljon. A kedvezőtlen belső strukturális okok – kiegészülve a szankciós politika és az olajáresés hatásaival – 2015-ben már recesszióba fordították az orosz gazdaságot. A teljesítménycsökkenés 3,7%-os volt.⁴⁵

Ebben a helyzetben a Kreml még inkább „belekapaszkodott” a nacionalista retorikába. Miután a politikai vezetés a tartós hanyatlás körülményei között nem nagyon tudott mit ígérni az orosz társadalomnak, egyre jobban belelovalta magát az „ostromlott erőd”-állapot propagálásába. Ugyanakkor a nyugattal való szembenállás alkalmasnak tűnt arra is, hogy magyarázatát adja a gazdasági kudarcoknak, az egyre inkább romló életkörülményeknek. A fokozódó oroszországi társadalmi egyenlőtlenségek önmagukban is komoly problémát jelentenek. Ám ez a jelenség egy ideje újra kiegészült a szegénységi küszöb alatt élők számának jelentős növekedésével.⁴⁶ Mindez együttesen komoly kihívás elé állította a putyini rendszert. Ám a Kreml a társadalmi párbeszéd helyreállítása és kiszélesítése helyett – a nacionalista retorika mellett – ismét csak a fokozódó represszió politikájához fordult. Hangulatot keltve mindazon csoportok, illetve személyek ellen, amelyek, illetve akik ellenezték Moszkva Ukrajna-politikáját – jelentős társadalmi támogatást élvezve – lényegében fel tudta számolni megmaradt ellenzékét.

⁴⁴ Глава Евросовета подтвердил введение пакета санкций, [online], 2014. 09. 11. Forrás: Grani.ru [2016. 11. 14.].

⁴⁵ Lásd: Валовой внутренний продукт, темпы роста в % к соответствующему периоду предыдущего года (в постоянных ценах), [online]. Forrás: A Független Államok Közösségének Államközi Statisztikai Bizottsága [2016. 11. 01.].

⁴⁶ Az orosz statisztikai szolgálat adatai szerint a szegények száma 2015-ben 3,1 millióval nőtt, és ezzel összlétszámuk elérte a 19,1 millió főt. A szegények száma 2006-tól 2012-ig folyamatosan csökkent, majd 2013-tól újra elkezdett nőni. Lásd: Число бедных в РФ выросло до максимума за девять лет, [online], 2016. 03. 21. Forrás: Interfax [2016. 11. 04.].

Ellenfeleit a legkülönbébb eszközökkel vonta ki a politikai küzdelemből. Kétségtelenül ezek közé a manőverek közé tartozott – az ügy máig tisztázatlan körülményei ellenére is – Borisz Nyemcov meggyilkolása. A „rendszeren kívüli ellenzék” talán egyetlen karizmatikus vezetőjét 2015 februárjában, a „különleges műveleti erők napján” a Kreml tőzsomszéd-ságában lőtték le.⁴⁷ A példátlan cinizmussal végrehajtott merénylet a hatalom csúcsain újabb miniválságot idézett elő. Putyin tíz napra eltűnt a nyilvánosság elől.⁴⁸ Az elnök máig magyarázat nélkül hagyott eltűnése azt sejteti, hogy maga a hatalmi elit is megosztott volt a gyilkosság megítélésének ügyében. A merénylet miatt perbe fogottak tárgyalása 2016 őszén ugyan elkezdődött, ám már az is erősen kétséges, hogy a vádlottak padján ülők lennének a tényleges elkövetők. A megrendelők személye pedig alighanem örökre homályban marad.

A korrupciós ügyek leleplezésében kulcsszerepet játszó és komoly társadalmi támogatást élvező Alekszej Navalnijt pedig megfosztották annak lehetőségétől, hogy pártjával elindulhasson a 2016-os őszi parlamenti választásokon.⁴⁹ Ezt a hatóságoknak úgy sikerült elérniük, hogy megtagadták pártjának pártként való bejegyzését. A Putyint is elérő korrupciós vádakra pedig a Kreml 2016 koratavaszán azzal reagált, hogy az egyik vezető tévécsatorna a korábbi miniszterelnököt, Kaszjanovot kompromittáló filmet mutatott be.⁵⁰ Az ellenzék közös listájának élén szereplő politikust az „alkotás” azzal próbálta lejáratni, hogy csaknem egy órán át rejtett kamerás felvételeket mutatott be, ahol a tévénezők Kaszjanovot egy pártbéli munkatársnőjével láthatták félreérthetetlen helyzetben. Mindezek együttes hatása gyakorlatilag teljes egészében felszámolta a Kreml már évek óta nehéz helyzetben lévő, a társadalom nagy részétől elzárt és egyébként is gyenge ellenzékét.

A putyini autokratikus rendszer más módon is átalakult. 2014 tavaszán látványosan elkezdődött az autokráciákra jellemző „szabadságok” egyikének korlátozása. Ekkor került sor, nem függetlenül az ukrainai eseményektől, a legfontosabb ellenzéki portálok – a *grani.ru*, a *kasparov.ru*, a *Jezsednyevnyij Zsurnal* és a *Zsivoj Zsurnal* – blokkolására.⁵¹ Tartalmaik Oroszországban azóta is elérhetetlenek. Hozzáférhetetlenné tételük egyben azt is jelentette, hogy az autokratikus rendszer már nem érte be azzal, hogy a számára kellemetlen tartalmakat közlő lapokat és felületeket a nyilvánosság perifériájára száműzze. Helyette „tűzparancsot” adott ki rájuk. Vagyis a hatalom elkezdte a vele szemben kritikus tartalmak illegalitásba kényszerítését, feladva ezzel az autokráciák egyik „szabadságát”. Merthogy csak a diktatúrákra jellemző a hivatalostól eltérő politikai vélemények tiltása, a „szamizdat” és a „tamizdat” világába történő kényszerítése. Az orosz vezetés ezzel és számos más, a sajtószabadságot korlátozó lépésével elindult az autokratikus rendből a diktatórikus felé.

Tette ezt azzal a döntésével is, hogy elkezdte korlátozni állampolgárai szabad, korlátozástól mentes külföldi utazásait. Az ukrainai válság legfeszültebb periódusában született meg az a korlátozás, amely a fegyveres testületeknél szolgálók szabad mozgását akadályoz-

⁴⁷ Расследование убийства Бориса Немцова. Хроника событий, [online], 2015. 02. 28. Forrás: TASZSZ [2016. 11. 14.].

⁴⁸ «Скучно будет без сплетен». Владимир Путин впервые за 10 дней появился перед журналистами, [online], 2015. 03. 15. Forrás: Gazeta.ru [2016. 11. 14.].

⁴⁹ Минюст объяснил, почему не регистрирует партию Навального, [online], 2013. 05. 14. Forrás: Vedomosztyi [2016. 11. 15.].

⁵⁰ Телеканал НТВ выпустил сюжет под названием «Касьянов день», [online], 2016. 04. 01. Forrás: Ekho Moszkvi [2016. 11. 05.].

⁵¹ 50 Роскомнадзор заблокировал доступ к порталам «Грани.ру», «Каспаров.ру», «Ежедневному журналу» и ЖЖ Навального, [online], 2014. 03. 14. Forrás: Newsru.com [2016. 11. 15.].

ta.⁵² Ezt egyes területeken a helyi vezetés úgy értelmezte, hogy annak betartása akkor lesz a legmegfelelőbb, ha beszedik munkatársaik külföldi utazásra szolgáló útlevelét. Az autokráciák a relatív sajtószabadság mellett – többek között – abban különböznek a diktatúráktól, hogy a rendszer polgárai korlátozás nélkül hagyhatják el az országot, sőt akár szakíthatnak is a rezsimmel. A diktatúrákból legálisan nem lehet elmenni, onnan csak disszidálni lehet. Az autokráciák nem korlátozzák az emigrációt. Az erőszak-apparátusok munkatársainak „visszatartása” a külföldi látogatásoktól az első lépés az utazási szabadság – a szakítás szabadságának – a politikai közösség egészét érintő megvonása felé.

A putyini rendszer önbizalomvesztését mutatja az a 2016 áprilisában meghozott döntés is, amellyel megkezdődött a belügyi hadsereg alegységeire támaszkodó új belbiztonsági reguláris erő, az úgynevezett Nemzeti Gárda (*Национальная гвардия*) felállítása.⁵³ A széles jogkörrel felruházott, mintegy 400 ezer főre tervezett rendfenntartó erő független a Belügyminisztériumtól, vezetője közvetlenül az elnök felügyelete alá tartozik. Az erőszak-apparátusok új részlege nemcsak széles jogkörével és feltűnően nagy létszámával tűnik ki társai közül, de azzal is, hogy parancsnokává Putyin azt a Viktor Zolotovot nevezte ki,⁵⁴ aki személyes védelmét a kilencvenes évek elejétől folyamatosan ellátta és bizonyos vonatkozásokban – az elnök biztonsági szolgálata (SZBP) mellett – ma is ellátja. A Nemzeti Gárda jelentőségét az is bizonyítja, hogy tervezett létszáma csaknem duplája az orosz hadsereg szárazföldi erőinek. Zolotov hadseregtábornok pedig rögtön kinevezésekor bekerült az orosz Nemzetbiztonsági Tanács állandó tagjai közé.⁵⁵ Igaz, máig tisztázatlan okból hat nappal később visszaminősítették ideiglenes taggá,⁵⁶ ám Zolotov még ebben a státuszában is nagyon magasra emelkedett, hiszen a tanács már jó ideje a stratégiai súlyú döntések meghozatalának színtere. Ezek a körülmények együttesen azt jelzik, hogy Putyin fontosnak találta egy olyan nagy létszámú, a közvetlen felügyelete alá tartozó belbiztonsági erő kialakítását, amelynek segítségével nemcsak kiterjedt utcai megmozdulások ellen, de más, illojálissá vált erőszak-apparátusok esetleges puccskísérletével szemben is fel tudna lépni.

Ugyancsak a Kreml bizonyos fokú elbizonytalanodását jelezte az a 2016. szeptember 19-én, a Duma-választások másnapján kiszivárogtatott hír is, hogy az eddig önállóan működő titkosszolgálatokat – a katonai felderítés (GRU) kivételével – egy új főhatóságba, a Nemzetbiztonsági Minisztériumba (MGB) készülnek beolvasztani.⁵⁷ Egyelőre azonban

⁵² A külföldi utazások korlátozására vonatkozó „utasítás” hivatalosan csak „ajánlás”, annak előírásait mégis szigorúan betartatják a Belügyminisztérium, a kábítószer-ellenes hatóság, a büntetés-végrehajtás, a migrációs szolgálat és a Honvédelmi Minisztérium személyi állományával szemben. Lásd: Чем определяется запрет сотрудникам МВД на выезд за границу, [online]. Forrás: Zagrاندok.ru [2016. 11. 15.].

⁵³ Lásd: Указ Президента Российской Федерации В. Путина № 157 от 5 апреля 2016 г. «Вопросы Федеральной службы войск национальной гвардии Российской Федерации», [online], 2016. 04. 05. Forrás: Kreml [2016. 11. 15.].

⁵⁴ Lásd: Указ Президента Российской Федерации В. Путина № 158 от 5 апреля 2016 г. «О директоре Федеральной службы войск национальной гвардии Российской Федерации», [online]. Forrás: Kreml [2016. 11. 15.].

⁵⁵ Lásd: Указ Президента Российской Федерации В. Путина № 159 от 5 апреля 2016 г. «О внесении изменения в состав Совета Безопасности Российской Федерации, утвержденный Указом Президента Российской Федерации от 25 мая 2012 г. № 715», [online]. Forrás: Kreml [2016. 11. 15.].

⁵⁶ Lásd: Указ Президента Российской Федерации В. Путина № 170 от 11 апреля 2016 г. «Вопросы Совета Безопасности Российской Федерации», [online]. Forrás: Goszudarsztvennaja Szisztjema Pravovoj Informaciji [Törvényi Információk Állami Rendszere] [2016. 11. 15.].

⁵⁷ Lásd: Министерство чрезвычайных полномочий. Готовится реформа правоохранительных и силовых структур, [online], [2016. 09. 19.]. Forrás: Kommerszant [2016. 11. 15.].

nem világos, hogy sor kerül-e erre, és ha igen, akkor annak kiváltója belső vagy inkább külső ok volt-e. Ha végül mégis megtörténne a titkosszolgálatok egy közös minisztérium alá rendelése, az azt jelentené, hogy az 1991 őszén szétbontott Állambiztonsági Bizottság (KGB) lényegében újra létrejönne, vagyis az új, titkosszolgálatokat felügyelő főhatóság (MGB) nemcsak a Szövetségi Biztonsági Szolgálat (FSZB), a Külső Hírszerző Szolgálat (SZVR), de a Határőrség és a Szövetségi Védelmi Szolgálat (FSZO) irányítását is ellátná. Kérdéses, hogy egy ilyen összevonás növelni tudná-e a különböző szolgálatok munkájának és együttműködésének hatékonyságát, vagy ez a lépés egészen más célt szolgál, jelesül a szolgálatok politikai felügyeletének megerősítését. Ha az utóbbi a cél, akkor egyáltalán nem biztos, hogy az egyesített titkosszolgálat kevesebb politikai kockázattal jár, mint elkülönült működésük és irányításuk. Lehet, hogy önállóságuk megtartása nagyobb biztonságot jelentene mind Putyin helyzetére, mind az ország politikai stabilitására nézve. Mindez azonban egyelőre nyitott kérdés, már csak azért is, mert a szeptember közepén kiszivárogatott információt azóta sem erősítette meg újabb hír vagy hivatalos nyilatkozat.

Az utóbbi hónapok Putyin körüli személyi változásai azonban nemcsak feltételezések voltak, hanem több fontos poszton be is következtek. Ezek közül a legjelentősebb kétségtelesen az elnöki adminisztráció vezetőjének felmentése volt.⁵⁸ Szergej Ivanov fontos, bizalmi posztokat töltött be Putyin első elnökségétől kezdve, eleinte a Nemzetbiztonsági Bizottság élén, majd védelmi miniszterként, egyúttal a hadiipart és az erőszak-apparátusokat felügyelő első miniszterelnök-helyettesi posztot is betöltve. Putyin harmadik elnöksége idején pedig ő irányította az elnöki hivatalt. Menesztése része annak a már korábban elkezdett folyamatnak, amelynek során az elnök sorra válik meg azoktól a „kollégáitól”, akik többségét még KGB-beli szolgálatának, vagy a szentpétervári polgármester melletti munkájának idejéből ismert. Ők még irodaszomszédjukként emlékezhetnek Putyinra, míg az újak, akik a leváltottnál jóval fiatalabbak, már a putyini korszak teremtményei; vagyis nem egykori kollégák, hanem olyan adminisztrátorok, akik „félistenként” tekintenek az elnökre.

Ilyen előzmények után érkezett el Oroszország a 2016-os őszi Duma-választásokhoz, amelyen a hatalompárt hivatalosan a szavazatok 54,2%-át szerezte meg.⁵⁹ Azonban ahogy 2011-ben, úgy most is valami oknál fogva azok a valószínűségszámítási modellek, amelyek tökéletesen „működnek” az összes párt esetében, vagyis a várakozásoknak megfelelő eredménygörbét rajzolnak ki, a hatalompártnál rendre csődöt mondanak. Az *Egységes Oroszország* párt „görbéje” már a részvételi aktivitás alakulásánál megbicsaklik. Egészen más mintázatot rajzol ki, mint amilyent az összes többi párté. Mindez ismételtén azt bizonyítja, hogy komoly visszaélés történt már a részvételi arány megállapításakor is. A választási statisztika elismert szakértője, Szergej Spilkin számításai szerint a tényleges részvételi arány – szemben a hivatalosan bejelentett 47,9%-ossal – nem lehetett magasabb 35-36%-nál.⁶⁰ Ez a jelentős különbség már önmagában lehetővé tette az eredmények durva

⁵⁸ Без протокола. Почему Сергея Иванова отправили в отставку, [online], 2016. 04. 05. Forrás: Lenta.ru [2016. 11. 15.].

⁵⁹ Избран. «Российская газета» публикует постановление ЦИК об итогах выборов, [online], 2016. 09. 23. Forrás: Rossziskaja Gazeta [2016. 11. 15.].

⁶⁰ Szergej Spilkin számításai szerint a hatalompártot a választójoggal rendelkező szavazók mindössze 15%-a támogatta. Lásd: «Реально „Единую Россию” поддержали 15% избирателей». Физик Сергей Шпилькин объясняет, как аномальные скачки явки выдают фальсификаторов на прошедших выборах, [online], 2016. 09. 20. Forrás: Novaja Gazeta [2016. 11. 15.].

meghamisítását. A hatalom, ahogy 2011-ben, úgy most is élt a lehetőséggel. Spilkin szerint ezúttal is mintegy 14-15%-kal növelték meg az *Egységes Oroszországra* leadott szavazatok arányát. Ez azt jelenti, hogy ha nem történt volna központilag irányított beavatkozás, akkor a hatalompárt országos eredménye még a 40%-ot sem érte volna el.⁶¹ A hatalmat azonban ezek a számítások semmiben nem ingatták meg. Képviselői képesek voltak egyetlen mondattal félresöpörni minden aggályoskodót. Például azokat, akik csodálkozva vetették tudomásul, hogy Szaratov megye száz szavazóköriében tizedpontosságra azonos lett az *Egységes Oroszország* párt eredménye. Ezt a Központi Választóbizottság elnöke kizárólag a véletlennek tulajdonította.⁶² Azt azonban végképp nehéz lett volna a véletlenre fogni, hogy Oroszország két megapoliszában – Moszkvában és Szentpéterváron – miért nem mutattak semmi szokatlant a grafikonok. Talán épp azért nem, mert túl kockázatos lett volna a részvételi arány durva meghamisítása. Nyilván a hatalom képviselői is tudatában voltak annak, hogy a moszkvaiak és szentpéterváriak jóval öntudatosabbak az országos átlagnál, és persze annál is, hogy ezt velük – a lelepleződés kockázata nélkül – meg lehessen tenni. A hatalom nem akart felesleges botrányt, ezért jobbnak látta, ha ezeken a szem előtt lévő helyeken nem kockáztat. Így ebben a két városban úgy tűnik, hogy nem is csaltak. Ez már a részvételi arányon is látszott, ami itt is, ott is egyharmad körül alakult, vagyis durván 15%-kal volt alacsonyabb, mint a hivatalos országos szint.⁶³ Ezek után az sem volt meglepő, hogy Moszkvában és Szentpéterváron a hatalompárt „eredménygörbéje” sem mutatott semmiféle anomáliát. Úgy viselkedett, mint a többi párté. Országosan azonban egészen más volt a helyzet. Persze nem mindenütt, csak kizárólag ott, ahol a lakosság valami miatt az átlagnál jobban kiszolgáltatót a helyi végrehajtó hatalomnak. Ezeken a helyeken – az átlagot meghaladó választási részvétel mellett – feltűnően jó eredményt tudott elérni a hatalompárt. A visszaállított vegyes választási rendszer pedig – ahogyan azt 2012 nyarán a Kremlben oly pontosan felmérték – az egyéni körzetekben messzemenően az *Egységes Oroszország* pártnak kedvezett. Olyannyira, hogy az elnyerhető 225 egyéni mandátumból 203-at a hatalompárt jelöltjei szereztek meg. Ez összességében azt jelentette, hogy a listán elnyert 140 mandátumukkal együtt 343 képviselői helyhez jutottak, vagyis a 2003-as és a 2007-es választások után ismét sikerült alkotmányozó többséghez jutniuk.⁶⁴

A Kreml azok után, hogy pártja a mandátumok több mint háromnegyedét megszerezte, nyilván úgy érezhette, hogy megoldotta „házi feladatát”, és sikerült minden korábbinál „kezesebb” dumát választatnia. Bizonyos jelekből ítélve az elnök és környezete mégsem tűnik nyugodtnak. Erre utal Putyinnak az a választások után – október 4-én – aláírt rendelete,

⁶¹ Spilkin elemzése szerint az *Egységes Oroszországra* leadott voksok legkevesebb 45%-a volt hamis. Ez azt jelenti, hogy a hatalompárt választási eredménye – szemben a hivatalosan kihirdetett 54,2%-kal – ténylegesen még a 40%-ot sem érthette el. Lásd: *uo.*, illetve Spilkin személyes oldalán: <http://podmoskovnik.livejournal.com>.

⁶² Глава ЦИК прокомментировала одинаковые результаты «Единой России» на участках в Саратовской области, [online], 2016. 09. 23. Forrás: Telekanal Dozsdgy [2016. 11. 15.].

⁶³ A részvételi arány Moszkvában 35,18%-os, míg Szentpéterváron 32,47%-os volt. A hatalompárt az előbbiben a szavazatok 37,76%-át, míg az utóbbiban 39,71%-át szerezte meg, vagyis épp annyit, mint amennyit választási manipulációk nélkül országosan is kapott volna. A két város részvételi arányára és hivatalos eredményére vonatkozóan lásd: *Выборы – 2016. Итоги*, [online], 2016. 09. 19. Forrás: Interfax [2016. 11. 15.].

⁶⁴ Lásd: *Избран. «Российская газета» публикует постановление ЦИК об итогах выборов*, [online], 2016. 09. 23. Forrás: Rossziszka Gazeta [2016. 11. 15.].

amelyben újabb jogkörökkel ruházta fel az április elején felállított Nemzeti Gárdát,⁶⁵ és gyanús körülmények között november közepén letartóztatták a hatalmi elit liberális ágához tartozó gazdaságfejlesztési minisztert, Alekszej Uljukajevet.⁶⁶ A szövetségi kormány tagját példátlan módon, mint funkcióban lévő minisztert tartóztatták le. Ilyenre utoljára a sztálini időkben került sor. Mindez arra vall, hogy egyre inkább nő az elit különböző csoportjai közti feszültség. Ez pedig nem tesz jót a válságkezelés hatékonyságának. Arra azonban – minden jel szerint – még jó ideig szükség lesz.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Валовой внутренний продукт, темпы роста в % к соответствующему периоду предыдущего года (в постоянных ценах), [online]. Forrás: A Független Államok Közösségének Államközi Statisztikai Bizottsága [2016. 11. 01.]
- Сергей Белановский, Михаил Дмитриев: Политический кризис в России и возможные механизмы его развития, [online], 2011. 03. 28. Forrás: Polit.ru [2016. 11. 01.]
- Владимир Моторин: WSJ: на выборах в Госдуму подано 14 млн сомнительных голосов, [online], 2011. 12. 28. Forrás: Vedomosztyi [2016. 11. 01.]
- Сергей Шпилькин: Математика выборов – 2011, [online], 2011. 12. 20. Forrás: trv-science.ru [2016. 11. 01.]
- Российская Федерация. Выборы в Государственную думу (4 декабря 2011). Итоговый отчет Миссии по наблюдению за выборами ОБСЕ/БДИПЧ, [online], 2012. 01. 12. Forrás: EBESZ [2016. 11. 01.]
- Ирина Берлянд, Марина Ступакова (szerk.): Разгневанные наблюдатели. Фальсификации парламентских выборов глазами очевидцев. Гражданин Наблюдатель. ООО «Новое литературное обозрение», 2012.
- Медведев предложил Путину баллотироваться в президенты, [online], 2011. 09. 24. Forrás: RIA Novosztyi [2016. 11. 01.]
- ЦИК обработал 100% протоколов: Путин выиграл выборы с 63,6%, [online], 2012. 03. 05. Forrás: RIA Novosztyi [2016. 11. 01.]
- Сергей Шпилькин: «Явка опять сработала в пользу одного из кандидатов». Статистический анализ президентских выборов, [online], 2012. 03. 06. Forrás: Gazeta.ru [2016. 11. 01.]
- Федеральный закон от 2 апреля 2012 г. N 28-ФЗ О внесении изменений в Федеральный закон «О политических партиях», [online], 2012. 04. 04. Forrás: Rossziszskaja Gazeta [2016. 11. 02.]
- Федеральный закон Российской Федерации от 2 мая 2012 г. N 40-ФЗ О внесении изменений в Федеральный закон «Об общих принципах организации законодательных (представительных) и исполнительных органов государственной власти субъектов Российской Федерации» и Федеральный закон «Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации», [online], 2012. 05. 04. Forrás: Rossziszskaja Gazeta [2016. 11. 02.]
- Елизавета Сурначева: Новый закон о думских выборах: инструкция по применению, [online], 2012. 02. 16. Forrás: Republic [2016. 11. 02.]
- Медведев не исключил возвращения графы «против всех» в бюллетенях, [online], 2011. 12. 05. Forrás: Forbes [2016. 11. 02.]
- Федеральный закон Российской Федерации от 28 июля 2012 г. N139-ФЗ О внесении изменений в Федеральный закон «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и

⁶⁵ Росгвардии оставили немного полиции. Новое силовое ведомство получило широкое полномочия, [online], 2016. 10. 05. Forrás: Kommerszant [2016. 11. 15].

⁶⁶ Улюкаев задержан за взятку, [online], 2016. 11. 15. Forrás: Gazeta.ru [2016. 11. 15].

- развитию» и отдельные законодательные акты Российской Федерации, [online], 2012. 07. 30. Forrás: Rossziszskaja Gazeta [2016. 11. 02.]
- Федеральный закон Российской Федерации от 7 декабря 2011 г. N420-ФЗ О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и отдельные законодательные акты Российской Федерации, [online], 2011. 12. 09. Forrás: Rossziszskaja Gazeta [2016. 11. 02.]
- Путин потребовал вернуть статью о клевете в Уголовный кодекс РФ, [online], 2012. 07. 10. Forrás: RIA Novosztyi [2016. 11. 02.]
- Клевета вернулась в Уголовный кодекс, [online], 2012. 07. 13. Forrás: Moszkovszkije Novosztyi [2016. 11. 02.]
- Федеральный закон Российской Федерации от 8 июня 2012 г. N 65-ФЗ О внесении изменений в Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях и Федеральный закон «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях и пикетированиях», [online], 2011. 06. 09. Forrás: Rossziszskaja Gazeta [2016. 11. 02.]
- Состояние – среднее. За два года средний класс в России уменьшился на пять процентов, [online], 2015. 07. 27. Forrás: Rossziszskaja Gazeta [2016. 11. 02.]
- Закон о шествиях снова дошел до суда. Оппозиция требует признать его неконституционным, [online], 2013. 01. 11. Forrás: Kommerszant [2016. 11. 02.]
- Постановление Конституционного суда Российской Федерации от 14 февраля 2013 г. N 4-П по делу о проверке конституционности Федерального закона «О внесении изменений в Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях» и Федеральный закон «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях и пикетированиях» в связи с запросом группы депутатов Государственной Думы и жалобой гражданина Э.В. Савенко, [online], 2013. 02. 27. Forrás: Rossziszskaja Gazeta [2016. 11. 02.]
- Opinion on Federal Law No. 65-FZ of 8 June 2012 of the Russian Federation, [online], 2013. 03. 11. European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Strasbourg [2016. 11. 06.]
- Федеральный закон Российской Федерации от 20 июля 2012 г. N121-ФЗ «О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в части регулирования деятельности некоммерческих организаций, выполняющих функции иностранного агента», [online], 2012. 07. 23. Forrás: Rossziszskaja Gazeta [2016. 11. 02.]
- Удушающая бюрократия. Государство против независимой гражданской активности. [online], 2008. 02. Forrás: Human Rights Watch [2016. 11. 06.]
- Разрушительное законодательство. Наступление на гражданское общество в России после мая 2012 года, [online], 2013. 04. 27. Forrás: Human Rights Watch [2016. 11. 06.]
- Ассоциация Голос – первая жертва закона об агентах, [online]. Forrás: Amnesty International [2016. 11. 06.]
- Актуальное заявление пресс-службы Фонда Конрада Аденауэра по поводу событий в России, [online], 2013. 03. 28. Forrás: Konrad-Adenauer-Stiftung [2016. 11. 06.]
- Меркель намеренна обсудить с Путиным экономику, но и затронет и тему НКО, [online], 2013. 04. 03. Forrás: RIA Novosztyi [2016. 11. 06.]
- Меркель вступилась за некоммерческие организации в России, [online], 2013. 04. 08. Forrás: Lenta [2016. 11. 06.]
- Интервью немецкой телерадиокомпании ARD, [online], 2013. 04. 05. Forrás: Kreml [2016. 11. 06.]
- Иностранные агенты в Берлине, [online], 2013. 04. 29. Forrás: Radio Szvoboda [2016. 11. 06.]
- Финансирование НКО: правозащитники не нашли у себя миллиарда Путина, [online] 2013. 04. 09. Forrás: Moszkvai Helsinki Csoport [2016. 11. 06.]
- Александр Подрабинек: Это звучит ГОНГО, [online], 2013. 04. 08. Forrás: Grani.ru [2016. 11. 11.]
- Федеральный закон РФ от 12 ноября 2012 г. № 190-ФЗ «О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и в статью 151 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации», [online], 2012. 11. 14. Forrás: Rossziszskaja Gazeta [2016. 11. 11.]
- Case of Navalnyy and Ofitserov v. Russia, [online], 2016. 02. 23. Forrás: European Court of Human Rights [2016. 11. 11.]
- Дело Удальцов, [online]. Forrás: Gazeta.ru [2016. 11. 14.]
- Гудков опротестует решение Госдумы в Верховном суде, [online], 2012. 09. 14. Forrás: Grani.ru [2016. 11. 14.]

- МЭР улучшило прогноз-2012 по росту реальных доходов населения РФ, [online], 2012. 12. 24. Forrás: RIA Novosztyi [2016. 11. 04.]
- Доклад Комиссии «Круглого стола 12 декабря» по Общественному расследованию событий 6 мая 2012 года на Болотной площади, [online], 2013. 04. 22. Forrás: Kruglij Sztol 12 Gyekabrja [2016. 11. 14.]
- Договор о создании Евразийского экономического союза подписан в Астане, [online], 2014. 05. 29. Forrás: RIA Novosztyi [2016. 11. 14.]
- Глава Евросовета подтвердил введение пакета санкций, [online], 2014. 09. 11. Forrás: Grani.ru [2016. 11. 14.]
- Число бедных в РФ выросло до максимума за девять лет, [online], 2016. 03. 21. Forrás: Interfax [2016. 11. 04.]
- Расследование убийства Бориса Немцова. Хроника событий, [online], 2015. 02. 28. Forrás: TASZSZ [2016. 11. 14.]
- «Скучно будет без сплетен». Владимир Путин впервые за 10 дней появился перед журналистами, [online], 2015. 03. 15. Forrás: Gazeta.ru [2016. 11. 14.]
- Минобс объяснил, почему не регистрирует партию Навального, [online], 2013. 05. 14. Forrás: Vedomosztyi [2016. 11. 15.]
- Телеканал НТВ выпустил сюжет под названием «Касьянов день», [online], 2016. 04. 01. Forrás: Ekho Moszkvi [2016. 11. 05.]
- Роскомнадзор заблокировал доступ к порталам „Грани.ru”, „Каспаров.ru”, „Ежедневному журналу” и ЖЖ Навального, [online], 2014. 03. 14. Forrás: Newsru.com [2016. 11. 15.]
- Чем определяется запрет сотрудникам МВД на выезд за границу, [online]. Forrás: Zagrandok.ru [2016. 11. 15.]
- Указ Президента Российской Федерации В. Путина № 157 от 5 апреля 2016 г. «Вопросы Федеральной службы войск национальной гвардии Российской Федерации», [online], 2016. 04. 05. Forrás: Kreml [2016. 11. 15.]
- Указ Президента Российской Федерации В. Путина № 158 от 5 апреля 2016 г. «О директоре Федеральной службы войск национальной гвардии Российской Федерации», [online]. Forrás: Kreml [2016. 11. 15.]
- Указ Президента Российской Федерации В. Путина № 159 от 5 апреля 2016 г. «О внесении изменения в состав Совета Безопасности Российской Федерации, утвержденный Указом Президента Российской Федерации от 25 мая 2012 г. № 715», [online]. Forrás: Kreml [2016. 11. 15.]
- Указ Президента Российской Федерации В. Путина № 170 от 11 апреля 2016 г. «Вопросы Совета Безопасности Российской Федерации», [online]. Forrás: Goszudarsztvennaja Szisztjema Pravovoj Informaciji [2016. 11. 15.]
- Министерство чрезвычайных полномочий. Готовится реформа правоохранительных и силовых структур, [online], 2016. 09. 19. Forrás: Kommerszant [2016. 11. 15.]
- Без протокола. Почему Сергея Иванова отравили в отставку, [online], 2016. 04. 05. Forrás: Lenta.ru [2016. 11. 15.]
- Избран. «Российская газета» публикует постановление ЦИК об итогах выборов, [online], 2016. 09. 23. Forrás: Rossziszskaja Gazeta [2016. 11. 15.]
- «Реально „Единую Россию” поддержали 15% избирателей». Физик Сергей Шпилькин объясняет, как аномальные скачки явки выдают фальсификаторов на прошедших выборах, [online], 2016. 09. 20. Forrás: Novaja Gazeta [2016. 11. 15.]
- Глава ЦИК прокомментировала одинаковые результаты «Единой России» на участках в Саратовской области, [online], 2016. 09. 23. Forrás: Telekanal Dozsgy [2016. 11. 15.]
- Выборы – 2016. Итоги, [online], 2016. 09. 19. Forrás: Interfax [2016. 11. 15.]
- Избран. «Российская газета» публикует постановление ЦИК об итогах выборов, [online], 2016. 09. 23. Forrás: Rossziszskaja Gazeta [2016. 11. 15.]
- Росгвардии оставили немного полиции. Новое силовое ведомство получило широкое полномочия, [online], 2016. 10. 05. Forrás: Kommerszant [2016. 11. 15.]
- Улюкаев задержан за взятку, [online], 2016. 11. 15. Forrás: Gazeta.ru [2016. 11. 15.]